

† Arnold Böcklin.

Očrtal dr. Miljutin Zarnik.

Skoro ob istem času, ko je s pozorišča izginil Giuseppe Verdi, umrl je Arnold Böcklin.¹⁾ Stališče Böcklinovo v svetovni kulturi danes še ni končno dognano; preblizu smo mu še. Vendar pa je starec še doživel srečo, da ga je, dasi že utrujenega po letih, po bridkih letih zasmehovanja in preziranja, spoznal svet kot enega vodilnih umetniških genijev svojega stoletja. To zadoščenje sta mu dala v prvi vrsti germanski, pa tudi zapadno-slovanski svet. Njegovi nemški rojaki ga že danes časte kot višje bitje. Blagor narodu! — Francozom je skoro docela tuj; malo jih je, ki ga poznajo, še manj, kojim je moška, nerafinirana duša Böcklinova razumljiva. Kot kuriozum bodi še omenjeno, da ga genialni ruski kmet Lev Tolstoj, odvrnjen od vsega, kar pomeni Evropo, ceni — med dekadente! Ta krepka renesančna umetnost mu je propadanje! Pa kaj je danes anahoretu Tolstemu umetnost sploh?

Böcklin se je porodil leta 1827. v švicarsko-prozaičnem Baslu. Oče mu je bil trgovec. Legenda pravi, da se je Arnold prvokrat naslajal na vrednotah barv, ko je nekoč v očetovi tovarni prešteval turške čepice. Leta 1846. ga najdemo v Düsseldorfu; od todi gre v Bruselj in Antwerpe, kjer po galerijah kopira stare Nizozemce. Ko je poprodal nekaj teh stvari, napotil se je v Pariz, ondi zahajal v Louvre ter doživel leta 1848. dneve junijske revolucije. Potem je doma odslužil vojaščino. Triindvajset let star gre v Rim, stopi v dotiko z Anzelmom Feuerbachom ter se leta 1853. poroči v največji revščini — med tem ko ga kritika zasmehuje in mu kolegi s slabimi izkušnjami svetujejo, naj vendar slika drugače — s krasno, toda čisto ubožno Trasteverinko. Preje že je bil svoje baselske filistre grozno razjezil s tem, da je bil nekaj časa doma zaročen z neko služkinjo. Njegova italijanska soproga mu je postala izvrstna, pa tudi zelo ljubosumna žena; baje mu ni dopuščala uporabe ženskih modelov. »Meine Bilder schreien nach Modellen« je nekoč tožil poslušni mojster. In res najdemo semtertja kako zarisbo na njegovih slikah. Zato se pa tudi marsikateri akademični rokodelec čuti nad Böcklinom.

¹⁾ Igovarjaj: Böcklin, ne Böcklín, kakor se dostikrat sliši.

Drugo leto po oženitvi je naslikal dekorativne podobe za hišo konzula Wedekinda v Hanovru. Naročnik mu jih je vrnil, češ, da so bizarne. Leta 1856. se je Böcklin preselil v Monakovo. Ondi mu je kraljeva pinakoteka odkupila sliko »Pan v bičevju«. Bog vse govedine sedi sredi močvirja med ločjem. Poletno solnce prosvita med bilkami in napravlja po Panovem hrbtu in po tleh svetle lise. Od tega dne je bil za jato tistih, ki najrajši vsakega duha, od Aleksandra Velikega pa do danes, odpravijo s »karakteristično« besedo, Böcklin mož, ki zna »tako lepo solnce malati«. Zato so se pa toliko bolj zagnali vanj, ko so videli, da se ni uklonil tej komodni klasifikaciji, ampak da je to bila le čisto postranska stvar enega umotvora.

V teh slabih razmerah ga je seznanil Pavel Heyse z baronom, pozneje grofom Schackom, pesnikom in ljubiteljem umetnosti. Ta je v teku dvajsetih let nakupil mnogo Böcklinovih najlepših del, in nihče, ki pride v Monakovo, ne zamudi posetiti Schackove galerije, ki je sedaj last nemškega cesarja. Leta 1858. poklican je bil po posredovanju Lenbacha in Begasa na umetnostno šolo weimarsko. Razume se, da umetniku Böcklinu ni moglo prijati poučevanje slikarske abecede. Komaj dve leti je ostal v Weimarju. Vleklo ga je nazaj v pravo domovino njegove muze, v Italijo. Ondi je bival potem do leta 1866. Tedaj pa, že drugače ocenjevan in priznavan, prišel je domov v Basel, kjer je dovršil freske v stopnišču muzeja. Tudi mojstra kiparja se je izkazal. Izklesal je namreč ob vhodu muzeja več skremženih dekorativnih obličij, v kojih spozna domačin, ki jih natančno pogleda, krasne karikature nekaterih tedanjih mestnih očetov. Tako se je humor genijev maščeval nad svojimi dolgoletnimi zabavljači.

Vendar ga je pa del cehovske kritike preganjal še nekaj let. Celo grof Schack se mu je sčasoma odtujil; deloma pač tudi ni bil tako bogat, kakor se je tedaj obče mislilo. Samo edin mož je Böcklinu ostal vseskozi zvest ter delal zanj propagando, pa tudi reklamo zase. Namreč berlinski trgovec z umetninami Fritz Gurlitt, brat umetnoslovca profesorja Kornelija Gurlitta. Ta je vedno kupoval, vedno razstavljal Böcklinove stvari ter tudi za časopise oskrboval potrebna opozarjanja. Delal je po nekoliko kot omikanec iz dobrega prepričanja, po nekoliko pa kot trgovec iz špekulacije, češ, mož bo že še prodril, in cene bodo hkratu vrtoglavo poskočile. Imel je prav. Toda umrl je, in ni mi znano, je li še doživel Böcklinovo glorifikacijo ob njegovih sedemdesetletnici. Tedaj je rojstno mesto Basel poplačalo vso moralno krivdo starih let s tem, da je

iz vseh vetrov sveta zbralo večino del svojega proslavljenega sinu ter jih združilo v jubilejsko razstavo. Prvikrat, in menda zadnjikrat, je bilo tedaj na enem mestu zbrano življenjsko delo Arnolda Böcklina! Hvaležno ljudstvo je romalo skupaj iz cele Evrope in iz Amerike ter navdušeno klečalo pred to umetnostjo.

Nje stvarnik pa, ki je od leta 1886. živel v Zürichu, naselil se je bil 1892. leta zopet v ljubljeni Italiji. Lahek mrtvoud ga je bil opominjal. Tedaj je Böcklinu gotovo stopil pred dušo njegov lastni portret, predstavljajoč ga še kot lepega moža s polno brado, ki je hkratu jenjal mešati barve na paleti ter oprezno sluša nekam v daljavo. Za hrbtom pa mu ždi smrt ter goslim z eno samo struno izvablja tihotno mrtvaško pesem. V Italiji je kmalu okreval, ali njegova dela po bolezni dolgo časa niso dosegala prejšnjih. Videl sem jih nekaj v monakovski secesiji leta 1894. »Böcklin se stara« so razočarano zmajevali z glavami umetniki, obiskujoči razstavo. Pač se je zopet tudi duševno okrepil, a njegovi umotvori so postali otožnejši. »Povratek« je nazval sliko z utrujenim možem, ki sedi ob robu ribnjaka, zroč tja na zdavnaj odtujeno mu rojstno hišo. Najveselejša epizoda po bolezni je bila za Böcklina pač njegova popolna rehabilitacija ob 70letnici. Tedaj so mu slavo zatrobili vsi nemški, pa tudi nenemški časopisi; »Leipziger illustr. Zeitung« in za njo drugi listi so prinesli posebno Böcklinovo številko. Že par let po preje pa je bil ustanovljen vprav aristokratski umetniški list, kojega so Böcklinu na čast krstili »Pan«. Torej vnanje slave zadosti. A bila je le posledica notranje zmage nad duhovi, ki si je že preje sila genijeva dosledno, dasi počasi priborila.

Zadnji čas pred smrtjo je Böcklinu zagrenila neka krvava ljubavna tragedija, katero je uprizoril njegov talentirani 19letni sin.

Dne 16. januarja letos pa je starček za vedno zastrl svoji sinjejasni oči, s katerima je s fiesolske rebri tolikokrat ljubeče objemal florentinsko ravan, tako prekrasno, kakor da bi bil ljubi Bog ob stvarjenju njega vprašal za svet.

* * *

Kaj je na Böcklinovi umetnosti večnega? Temu vprašanju odgovorimo najlaglje, ako porečemo, da je Böcklin svojo dušo, veliko, kakor je bila velika duša Homerjeva in Beethovnova, znal brez ostanka izlivati v svoja dela. On ni le velik slikar, on je umetnik velikan v univerzalnem pomenu. Pred

vsem je njegov pesniški čut za naravo to, kar ga dela prvega pokrajinarja prošlega stoletja. Dasi oboževatelj Italije, ni nikdar časa tratil s takozvano turistovsko naravo; ni slikal napoljskih zalivov z obligatnimi solnčnini zahodi in drugih podobnih učinkov za široko maso. Ljubil je naravo v njenem notranjem življenju; temo med cipresami, bele breze, štrleče, z bršljanom porasle čeri, opolzko skalovje, ob kojem se morske vode razčesujejo v blesteče pene, pozabljene paganske oltarje z žuborečimi studenci. Gledal pa tudi v samoti ni mrtve narave; kot pravemu Helenu mu je bila vsaka trohica le del vesoljnega življenja. Bil je panteist v najlepšem pomenu besede. Pri vsakem izprehodu se je čutil obdanega od driad, favnov in drugih posebljenj narave; doživljal je mitologijo, ne grške, ampak čisto svojo. Njegovi rojaki ga tudi radi nazivljejo »als den deutschesten Künstler«, in sicer zaradi njegovega intimnega čuta za bajnost predmetov, ono bajnost, ki mu je rodila kot prednika Morica pl. Schwinda, pesnika - slikarja nemške pravljice. Germanska pravljica in nje čar pa sta v tesni zvezi s slovanskim čutom za te stvari, in lahko rečemo, da so si na tem duševnem polju Germani in Slovani zelo slični. Zato pa sega Böcklinova umetnost tudi nam do srca, med tem ko so Romani v tem pogledu neplodoviti in bolj na zunaj živeči.

Pri Böcklinu se vrši vse popolnoma organsko, pesniško-organsko. Vzemimo, on koraka skozi meglen prepad v Švici; v globočini ob desni mu bobni hudournik, ob levi se dviga navpična stena, ob koji se vlačijo oblaki — — — samota povsodi. Semtertja bijejo curki tankih slapov po kamenju nizdolu. Kar se sproži ob skalni duplini nad potnikovo glavo kamenček ter se mu potrklja pred noge. Zdi se, kakor bi se iz temne votline hotelo priplaziti nekaj neznanega. — Domov prišedši, naslika Böcklin temen prepad; iz skalne dupline nad cesto pa se vali velikanski zmaj, ki poželjivo izteguje svoj dolgi kačji vrat za potniki, ki zadaj v mrzlični grozi pretepajo tovarno živino, da se pravočasno otmo strašne pogube. Slika visi v Schackovi galeriji ter je krasna pesem o strahoti in prokletstvu; temnega brezna.

Gaj s častitljivimi stoletnimi drevesi se Böcklinu izpremeni v svet gaj; starodavni duhovniki prihajajo vrstoma k oltarju. — Poleg razdrte hiše, nad kojoj vise jesenski oblaki, zašumi v vetru suho listje. Böcklinu se zdi, da jaše črnoogrnjena smrt na vrancu v deželo.

Večina njegovih del pa je grandiozno - vesele, lahko rečemo homerske vsebine. Kentavri, ki so se stepili in se neusmiljeno grizejo,

brcajo ter s skalami ubivajo, so predmet enemu njegovih del. Ali pa naslika Pana, ki je sredi soparne Kampanje z nepričakovanim brlizgom do smrti prestrašil dremajočega pastirja ter se za bežečim od srca reži. Skozi tihoten gozd, kjer mah udušuje vsako stopinjo, mu coklja apokaliptičen samorog, žival velikanski kozi podobna, z rogom na temenu, na hrbtu pa noseč neko nadčloveško devico. »Das Schweigen im Walde« so drugi nazvali to krasno delo; Böcklin pa je v svoji fantaziji prikazen nekoč zares videl.

Morje v svojem miru, morje v razburjenosti sta mu tako domača, kakor da bi bil sam Poseidon. Njegovi tritoni, morske dekllice in kače, povodni kentavri presegajo vse, kar je na tem polju dosedaj bilo fabuliranega. Sploh so njegova bitja, dasi nastala v fantaziji, tako — rekel bi darwinski — naravna, v svoji okolici tako prepričevalna, da se človek skoro čudi, da jih še nikdar v samoti ni srečal. Böcklinovi tritoni na primer niso ljudje s plavutastimi nogami; vidi se jim, da bi na suhem kmalu poginili. O njegovih kentavrih je neki kritik čisto prav rekel: »Jeder Zoll ein Pferd«.

Poleg takih prizorov ljubi Böcklin gradu podobno klasično vilo ob morju; slikal jo je večkrat, vselej ob viharnem morju; drevesa se uklanjajo, in ob bregu toguje grajska dama. Majhen otok nasproti Krfa, imenovan Mišji otok, ga je navdahnul k velekrasnemu delu »Otok umrlih«.

Böcklin na mnogih slikah opeva solnčne livade z bujnim pomladnim cvetjem. To slednje včasih spominja na Florentince XIV. veka, katere je Böcklin gotovo dobro poznal in cenil. Slika tudi poljane zveličancev, idealne kraje, kjer se krasne device, kentavri labodi ob ljubkih jezerih vesele svoje brezskrbnosti.

Ker je pa umetnik eden tistih, katerim se vse posreči, kar hočejo, je Böcklin tudi portretiral, dasi malo. O eni taki sliki sem že zgoraj govoril. Druga, ki je nastala v züriškem času, nam kaže Böcklina kakor kakega Rembrandta, z levico ob boku, v desnici pa s polno čašo. Tedaj je v prijateljskem krogu doživljal dokaj srečnih ur.

Kar se tiče Böcklinovih barv, bile so prve vzrok, da sta mu ljudstvo in kritika nasprotovala. V času, ko ni bilo »nobel«, drugače slikati nego sivo in rjavo, drznil se je Böcklin pomoči elementu slikarske umetnosti, barvi, do njenih nekdanjih pravic. Njegova rdeča je prava fanfara, zelenje živo zeleno, njegove vode vzbujajo po svoji sinji prozornosti in belih penah takorekoč poželenje po

hladni studenčnici. Böcklin ne pripada nobeni šoli. Najmodernejši in klasik obenem, hodi ves čas svojo pot, ustvarja iz svoje duše, s svojo tehniko, tako priprosto, da človek nikdar ne zapazi velikanškega strokovnjaško-slikarskega znanja. Podloga vsega mu je pokrajina; on je prvi epik XIX. stoletja. Figuralno, kakor že rečeno, mu je del narave, nikdar štafaža, kakor pri takozvani heroični pokrajini. Njegova živa bitja so posebljena narava, narava sama — kakor pri Homerju. Glede risbe me je osupnilo, da sem našel na pompejanski freski favna, na neki nedavno v Boscoreale izkopani steni pa žensko podobo, koji sliki glede linearnega čuta živo spominjata na Böcklina. Deloma iz tega italsko-stilističnega čuta se razlagajo tudi takozvane zarisbe Böcklinove.

Še ene lastnosti Böcklinovih del se moramo spomniti, namreč globokega glasbenega čuta, ki ga vzbujajo. Dasi njegovo paletu primerjajo Wagnerjevemu orkestru, more se notranja sila njegovih del izraziti le z enim imenom: Beethoven. Elementarnost tega velikana tiči tudi v Böcklinu. Da, eno njegovih del »V i granju valov«, je naravnost slikarsko izraženi scherzo IX. simfonije.

Böcklin pomeni celo kulturo. Dasi nedosegljivemu, obenem romantiku in realistu, kakor je bil Shakespeare; mogočnemu v barvi in v poeziji, v humorju in resnobi, vzrastla mu je nebrojna šola ne le posnemalcev, ampak tudi prav resnih, velikih umetnikov, kateri bi bili brez njega mogli kreniti le po drugačnih potih. Imenovan bodi le Stuck, ta moderni kentaver, tudi Thoma deloma, ter Frenz; med Čehi pa Urban in Knüpfer. Ravno tako pa se kaže Böcklinov vpliv v drugih umetnostih. Najboljše delo novejše nemške dramatike, Gerharta Hauptmanna »pogreznjeni zvon«, je v mnogih ozirih »böcklinska« komedija. Povodni mož (Nickelmann) in gozdni škrat ter vsa bajna poezija tega krasnega umotvora so sad böcklinskega naziranja.

Genialni Arnold je legel v grob. Italijan Cifariello mu je izklesal poprsje, predstavljajoče ga nam skoro kot olimpskega Zena. Poznim rodovom pa ostane milejši tako, kakor se je samega naslikal: s polno čašo v roki ter z večno umetnostjo v duši.

